

סיון בסקין היכן עובר גבול הקרחון?

קטעי יומן, ספטמבר – אוקטובר 2008

ביום שבו נרצחה כנזיר בוטו, גיליתי שאני בהיריון.
זמן לא רב לפני כן טיילנו בחבל קשמיר, כך שפקיסטן כבר לא היתה עבורי
איזו מדינה מוסלמית שלא באמת קיימת, ואפילו לא רק מולדתם של המהגרים
החיים בכריטניה, אלא ההרים הקרובים האלה בצד השני של העמק – שלא
לדבר על סימני האלימות, המשוחים בשכבה העבה של גריז העוני והאומללות,
שניכרו בכל מקום על גופן של עיירות המריבה לאורך הכביש משרינאגאר
לָהָה. ולכן, בדרכי הביתה באותו יום, חשבתי על שני דברים: על כך שזה היה
צפוי כל כך שירצחו אותה זמן קצר אחרי שובה למולדת, ועל כך שהיום אני
חייבת לעבור בבית מרקחת ולקנות בדיקת היריון ביתית.
ראיתי שני פסים ורודים ברורים על גבי המקלון, הבטתי בראי חדר
האמבטיה, ולא זיהיתי את פני. זו היתה תחילתה של נעמי.

*

נעמי בת שלושה-עשר יום. מתברר שטיפת-חלב נמצאת בבניין של חנות
הגיטרות, זאת שבה קנה אורי את המגבר לחשמלית שלו, שאנחנו נוהגים
לקרוא לה שראפובה. היא קיבלה את שמה בזכות יופייה התמיר והאתלטי,
ובימים שבהם הצטרפה אלינו, בדיוק ביקרה שראפובה המקורית בישראל
והביסה את כל נבחרת הנשים שלנו בטניס. אבל עם כל היחס הסנטימנטלי
לחנות הגיטרות – איזה אידיוט מיקם טיפת-חלב בבניין ללא מעלית, מעבר
לגרם מדרגות בגובה חצי מטר כל אחת?

בלית ברירה, אני משאירה את העגלה למטה ועולה בלעדיה. האחות לוקחת
ממני את נעמי ומצווה עלי להביא את העגלה. נכון שילדתי לפני פחות
משבועיים ואני לא אמורה להתאמץ, אבל כוח האבסורד מריץ אותי למטה,
לגרור את העגלה במעלה המדרגות. כפעם הבאה אבוא עם המנשא. האחות
מודדת ושוקלת את נעמי, שכבר עברה יפה את משקל הלידה האפרוחי שלה.

אחר כך אני מיניקה אותה ועונה על אלף שאלות, שכנראה נחוצות לאיזה מדור סטטיסטיקה מסתורי של עיריית תל אביב. לפתע מתברר שהאחות היא וילנאית. לא הספקתי לשאול אותה איפה היא התגוררה בוויילנה, אבל היא הספיקה לשאול אותי. "בקרולינישקס", אני עונה. "טוב, זה מהשכונות החדשות" (לא כל כך חדשות, למען האמת: אבא וסבתא זָלְטָה גרו שם כבר בתחילת שנות השבעים). "אבל אבא שלי הוא במקור מהעיר העתיקה, מרחוב קרואופו," אני מנסה להעלות את מנייתי.

האחות ממליצה לתת לנעמי תוספת ויטמין D. "אבל למה," אני שואלת, "הרי ויטמין D אמורים לקבל מהשמש. לא ייתכן שאלוהים התכוון שתינוקות יקבלו תוספי מזון בטפפת." "לא יודעת," עונה האחות, "ככה החליטו המדענים. הרי גם אנחנו היינו מקבלים שמן דגים." היא מתכוונת לשמן הקיק, שמאוחר יותר התגלה כלא בריא. אני שומעת בקולה איזו קריצה סודית, ומיד נזכרת בזיכרון לא לי: ילדותם של אבא ושל האחות בוויילנה של שנות החמישים, משוקמת אחרי המלחמה, ענייה ויהודית למרות הכול. צריך לשאול את זלטה על שמן הקיק, על ויטמין D, על הילדים שגדלו במאה התשע-עשרה במרתפי העיר, ללא ויטמין D מהשמש, וחטפו רכבת. גם זלטה וגם לי יש זיכרונות זרים-קרובים, מושתלים כאלה, שקיבלנו במתנה מימים עברו. צריך לקרוא ספרות מקצועית – רפואה, ביולוגיה, היסטוריה, שירה – ולהבין למה אלוהים כן התכוון. אני נזכרת שהעורר הבהיר והעיניים הבהירות התפתחו בתקופת הקרח כדי שיוכלו לקלוט יותר ויטמין D מהשמש הקמוצה, ושבלויטא יש עד היום שמות גאוגרפיים המעידים על מיקום גבול הקרחון. כה עתיקה השפה הליטאית! אבל גבול הקרחון האמתי תמיד עובר בלב האדם, נכון? לפני חמש שנים כתבתי בשיר על ליטא: "על אַרְצָה, כְּמִלְךָ גוֹלָה, קְרַח, קְרַח, קְרַח עוֹלָה. / קְשִׁישִׁים חֲדָשִׁים יְחֻלְקוּ בְּאֵן, / יִשְׁבְּרוּ זְרוּעוֹת נְלוֹת-סִידָן, / וּבְאֹר אֶפְרוֹרִי וְחֻלְשׁ חוֹאִים / יִחַפְּרוּ תְּפוּחֵי אֶדְמָה קְפוּאִים, / וּמִשֶׁת״פ חֲדָשׁ בְּאֶצְבַּע כְּחָלָה / יִיטִיב לְאַחַז בְּתֵמֶקְמֶלֶע." ¹ כן, הקרחון יכול לעצור לפני לבו של איכר המסתיר יהודי, או להתפשט הלאה דרך המוליך הטוב ביותר: נפשו הרגילה – הרגילה לחלוטין – של המשת"פ והמלשן.

לא ביקרתי בליטא שש שנים, אני עדיין לא מסוגלת לנסוע לשם בידיעה שלא אפגוש שם יותר את סבא יוֹזֶס (צורה ליטאית של יוסף) ואת סבתא יהודית. הידיעה שאפילו בליטא הם אינם עוד, בלתי נסבלת עבורי. יום אחד אקח לשם את אורי ואת נעמי, אראה להם היכן גדלתי והיכן עובר גבול הקרחון. אבל

¹ מתוך השיר "ארץ-עיר". ראו "הוי" 1.

קודם נעמי צריכה לגדול, ואני – להתרגל.

אז מה, מעכשיו גם אני אימא כמו כל האימהות של ילדי היהודים בוויילנה?
אם בליטא יש "רק שבעה ימים אביב בשנה", ברור שיש מחסור בוויטמין D...
איך היא אכלה היום? לא, אני לא אדחף לה אוכל אם היא לא תרצה. האם
אתחיל לדבר יידיש?

ברור של סבתי היתה יידיש שפת האם של מרבית האנשים; ברור של הורי
– חלקם דיברו אותה, לפחות כשפה שנייה, וחלקם רק הבינו קצת. ברורי
– מעטים, כמוני, מבינים קצת, מעטים אף יותר לומדים אותה מחדש. אך שוב
ושוב, עד היום, הופכת היידיש, בתפיסה שלי, משפת כל האנשים לשפתם של
מעטים, וממנה – לשפתן של אימהות. אם יש בי שמץ מן ההיסטריה האימהית
המצויה, הרי שהיא מדברת יידיש. כך מדברים כל הפחדים מרוח הפרצים,
מהצינון, מהמזון הבלתי-מספק. לעומת זאת, הידיעה שהצינון אינו האויב
מספר אחת של תינוקות בחורש אוגוסט בעיר תל אביב (כל עוד לא מכניסים
את התינוק לקניונים ממוזגים, אבל מה יש לי לחפש שם?), מדברת עברית
לא רעה: העברית הספרותית של הרוקנרול. נעמי נרדמת לשיריה של נועה
גולנדסקי הנהדרת: "ומתחת לשולחנות נחים עכשיו בשקט כלבי השמירה של
כל החירויות..." היינו בהופעה של גולנדסקי ב"אוזן השלישית" בערך שבוע
לפני הלידה. נעמי בטוח זוכרת משהו. גולנדסקי אמרה אז שאין לה מזגן לא
בדירה ולא באופניים. בחורה כלבכנו.

אנחנו מגדלים את בתנו באמצע החיים, בתל אביב החמימה והמתוקה. אין
פה טלוויזיה, מזגן או הרבה מקום. יש פה אבא, אימא, ילדה, שתי גיטרות,
שלושה סירים, מוזיקה שהיא כבר שומעת, וספרים שהיא עדיין לא יכולה
לקרוא. מקום חשוב במיוחד תופסת כרגע המוזיקה של אֶסְטוּר פיאצולה,
הגאון הארגנטיני שהביא את הטנגו המלוכלך של בואנוס איירס לאולמות
הקונצרטים. מאז הולדתה של נעמי, תמיד יש לי במחשב תיקייה פתוחה
עם האלבומים של פיאצולה: אם נעמי לא מרוצה, ונשללה האפשרות שהיא
מבקשת אוכל או החלפת חיתול, אני לוקחת אותה על הידיים ולוחצת על
play. אנחנו רוקדות בחלל הצר של המבואה. טנגו עדיין לא למדתי, אבל אני
יודעת להקשיב למוזיקה. דווקא ההאזנה לטנגו המסורתית חושפת את הגאונות
האמתית של פיאצולה: הוא ניחש בטנגו את מה שעדיין לא היה בו, אך היה
המהות האמתית שלו. כך ניחש דוסטויבסקי האכזר את המהפכה, כך ניחש
האהוב מכולם, קטולוס – בדילוג מעל הר של אלפיים שנה – את השירה
המודרנית.

*

נעמי בת חודש. בכירת הודות שלה, כלומר, אחותי הצעירה, חזרה מביקור בוויילנה. היא מספרת שהעיר רק יפתה בשנים האחרונות. מישוהו שם באמת מנסה ביושר לבנות לליטא חיים חדשים. היהודים כבר לא שם, והליטאים משמרים את המסורת שלנו. במקום יהודים יש להם מוֹאָוֹנִים על יהדות ליטא. אבל האמת היא שאני כבר לא יכולה לכעוס על הליטאים של היום, הם בסך הכול לומדים עכשיו לחיות למען עצמם ולבנות לעצמם מקום יפה ונעים. לאנטישמים ולשאר הגזענים שביניהם אין עוד תירוץ של אקלים ציבורי: הגיע הזמן שאנשים יישאו באחריות אישית על דעותיהם ומעשיהם, ואין סיבה להחיל עליהם שנאה קולקטיבית. אני רוצה לקוות שימי המשת"פים לא יחזרו לעולם. אחותי מספרת שקרובי המשפחה שהיא ביקרה שם הוציאו לה מהארכיון עותק של מסמכי החקירה של אבי סבנו, שמת במחנה ריכוז של סטלין. משפחתו הוגלתה ליישוב־כפייה בסיביר. כל זה קרה להם, וכן למשפחת סבתי, ולרבים אחרים, זמן קצר אחרי כיבוש ליטא על ידי ברית המועצות בראשית שנות הארבעים. ביקשתי מאחותי העתק של המסמך. אנחנו רוצות לדעת במה הואשם האיכר הזה שלא הכרנו, אבא של סבא, אלכסנדראס פְּנִיולִיס, אֵילו סעיפ־שווא טפלו עליו, ומה קרה לו. אנחנו רוצות לדעת כל מה שאפשר על אלימותם של משטרים אפלים, אז ועכשיו. אפילו כשהייתי בלאדאק, האזור הטיבטי של צפון הודו, שבו חיים הטיבטים החופשיים האחרונים (למעט אלה שבדראמסאלה, גם היא בהודו), התעקשתי לקרוא ולצלם כל מודעת־קיר המדווחת על התעללות המשטר הסיני בטיבטים.

כן. חופש התנועה הוא החופש החשוב ביותר. הוא החשוב ביותר, משום שהוא הבסיסי ביותר. לפני חופש הביטוי. לפני חופש הדת. לפני חופש העיסוק. החופש לקחת את גופך לאן שמתחשק לך, החופש לשלוט בגופך בעצמך — קודם לכול. ללא השאיפה הזאת, איש לא היה מבקש חופש פוליטי: זה פשוט לא היה נחוץ.

אם אפילו גזילת חופש התנועה שעברתי במשך שעה בחדר הלידה היתה כה קשה לי — וזה היה הדבר הקשה היחיד בלידה הזאת, שבחרתי לעבור ללא אפידורל, במיוחד כדי לזכות בחופש תנועה — איך אמור אדם לקבל גזילת חופש מלאה ומתמשכת?

הוא לא אמור. נעמי שלי, כשתלמדי ללכת, את תדעי את זה מיד.

*

נעמי בת חודש וחצי. גמרתי לקרוא את חומרי הארכיון שאחותי העתיקה לי. מתברר שדווקא תיקו האישי של אלכסנדראס לא שרד, אבל נותרו העתקים מהתיקים האישיים של סבא, של אָמו, של גיסו ושל סבתא יהודית. משונה כל כך לקרוא את שמותיהם של אהוביך בטפסים ובפרוטוקולים של חקירות באינקוויזיציה הסובייטית. פרוטוקול החקירה של סבא: "מהו המוצא הסוציאלי שלך?" "ממשפחה של איכרים." "במה עסקת לפני הפינוי?" ("פינוי" הם קוראים לזה). "בחקלאות." "במה עסקת בתקופת השלטון הבורגני בליטא?" "בחקלאות." "במה עסקו הורייך?" "בחקלאות." "במה עסק סבךך?" "בחקלאות." "וכן הלאה – copy–paste עיקש של חקלאות, דורות מתחלפים של סוסים, פרות, כבשים, תפוחי אדמה, תפוחי עץ, מחרשות... מעולם, מעולם לא טעמתי ירק או פרי טעימים כמו אלה שגידל סבא שלי – אולי רק בדולומיטים שבצפון איטליה, אצל איכרים וצאצאי איכרים כמוהו. אלא שהממשלה האיטלקית משלמת להם סובסידיות נדיבות כדי שישמרו למענה את שיטות הגידול המסורתיות, ואילו את סבא שלי הגלו בצעירותו לסיביר. ואפילו באדמה הקפואה שלה הוא הצליח לגדל משהו אכיל. אני, נערה עירונית שלא מצאה את מקומה בקיבוץ ועזבה מיד אחרי הצבא, לפחות יודעת לזהות את הדברים האלה. מה מכל זה אוכל להעביר לנעמי?

ובכל זאת אני לא מצטערת שבתי היא ילידת תל אביב. תל אביב היא חופש.

*

התיק מלא בכל מיני מכתבים ומסמכים שכתבו המגורשים עצמם: בעיקר אוטוביוגרפיות שנועדו להוכיח שהם עובדים ביותר וזוכים להערכה על עבודתם, בתקווה עמומה שזה יקל על גורלם. משמעות ההקלה היא אחת: שייתנו להם לשוב הביתה. המכתבים כתובים בשמם של בני משפחה שונים, אבל בכלם אני מזהה את כתב ידה המצועצע של סבתא יהודית. היא כתבה אותם עבור כולם, מן הסתם משום שהיטיבה מכולם ללמוד רוסית. היה לה כישרון אדיר לשפות. שישים שנה אחרי שנסגרה הגימנסיה העברית שלה במרימפול, היא התכתבה עם אחותי בעברית רהוטה. כשחשה ברע, ביקש ממני סבא להעתיק באותיות גדולות שירים בעברית ולשלוח לה. לא שלחתי את השירים שלי, כמוכן – שלחתי את שיריה של לאה גולדברג. הם הקלו עליה מעט את הימים הקשים. מה שמדהים עוד יותר בתיקים האלה, אלה הפרוטוקולים של חקירות

העדים. ב-1950, אחרי פנייתו של סכי התמים שביקש לשוב עם משפחתו הביתה, משום מה לקחו נציגי האינקוויזיציה את העניין ברצינות והלכו לברר על סמך מה הוגלתה משפחת בניוליס. נחקרו כמה שכנים ומכרים של המשפחה. השאלות נסכו בעיקר על רכוש של משפחת בניוליס לפני הגירוש ועל חברותם של בני המשפחה באי-אלו ארגונים בתקופת "השלטון הבורגני". כל הנחקרים נתנו בערך אותן תשובות בנושא הרכוש ("3-4 סוסים, 4-5 פרות, 15-20 כבשים וכו'), וזה מובן: אם כולם אומרים שלושה סוסים, אתה לא יכול לומר פתאום שלא היה להם שום סוס. אבל חלקם, כך נראה, שמחו לנדב גם מידע על נשיאה בתפקיד כלשהו בשלטון המקומי. ועד הכפר או משהו כזה. מדוע היו צריכים לנדב מידע כזה, להיות יותר קדושים מהאפיפיור-על-אזרחי? הלא ידעו שמידע זה, שלא חויבו אלא התנדבו לתת, עלול להרע את מצבם של שכניהם לשעבר. האם בתוך שנים אחדות השחית הכיבוש הסובייטי כל כך את נפשם של האיכרים הליטאים? או שמא זהו טבע האדם: אולי כל מה שנחוץ כדי להופכו למלשן, הוא מעט עידוד? אולי המלשן והמשת"פ שבתוכנו רק ממתין למישהו (לבוש מדים, או על-אזרחי) שיבקש זאת? שיפקוד עלי להיות?

החקירה מצאה ביושר שאלכסנדראס בניוליס נשלח למחנה, ומשפחתו הוגלתה, על סמך היותו קולאק ("3-4 סוסים...", כזכור) וחבר בכיר במפלגה בורגנית, ועל כן אין לבטל או לקצר את עונשם. הם שבו לליטא רק ב-1959, שש שנים אחרי מותו של סטלין. על מסמך השחרור שלהם כתוב שהם רשאים להתגורר בכל יישוב ברחבי ברית המועצות, למעט המחוז שבו התגוררו לפני הגירוש. חופש התנועה האמתי, החופש לשוב הביתה והחופש לעזוב את הבית, לא הושב להם גם אז.

*

אורי מתאמן על פרלוד של באך, שנכתב במקור ללאוטה ועובד לגיטרה קלסית. אני בוכה מהתרגשות. תמיד התייחסתי לבאך כאל מלחין אפי: עד כה לא היה לי מושג שהיה גם ליריקן גדול. כנגד ההפתעה שלי אורי מוצא בשבילי ב-Youtube את הביצוע של גלן גולד לווריאציות גולדברג.

"אבל באך הזה לא משאיר לך שנייה לעצור ולנשום," הוא מפטיר.

נעמי מאזינה ויונקת, יונקת. היא לא צריכה אף שנייה לעצור. רוב הניסויים הפסיכולוגיים על העדפותיהם של תינוקות מבוססים על שינויי קצב היניקה.

אני מדמיינת אולם ענק, מלא במספר סטטיסטי ענק של אימהות (כלומר בִּסְקִינִיּוֹת) עם תינוקות יונקים. מדען בחלוק לבן משמיע להם באך או פיאצולה, וכל התינוקות יונקים מהר יותר. מקהלה סטטיסטית של תינוקות. אחר כך הוא משמיע להם פרוטוקולים של חקירות, וכולם עוצרים את היניקה וצורחים. מה שבטוח, התוצאה הממשית של הניסויים המדומיינים הללו – כלומר, דיסקים עם כותרת "בייבי (מלא את שם המלחין)" – אינה באה בחשבון. אלה הומצאו עבור הורים שאינם אוהבים מוזיקה בעצמם, אבל מרגישים חובה "לפתח את המוח" של תינוקותיהם. קסילופונים שמתיימרים להחליף תזמורת – זה לא בשבילנו.

*

החופש לשוב הביתה והחופש לעזוב את הבית. אני רוצה לבקר במקומות רבים, אבל יש שתי ארצות שאליהן תמיד ארצה לבוא שוב ושוב, ולקחת אליהן את נעמי: ליטא ואיטליה (בעברית – אלו כמעט אותן אותיות!). מולדתי הממשית ומולדתי הרוחנית (חייבת מתישהו ללמוד איטלקית, ואולי גם לטינית. הידיעות הקלושות שיש לי כעת, לא יספיקו לתוכנית ארוכת-טווח). מולדתי השלישית, המעשית, היא תל אביב. כאן נולדה ילדתי.

יילנה, 1960. מימין: סבא יוֹסֵף וסבתא יהודית